

ROMAN “KNOW-HOW” IN BARBARIAN TERRITORY: ROMAN MADE WEAPONS AND JEWELRY IN MIGRATORY MEDIUM IN THE NORTH-DANUBIAN TERRITORIES IN THE 4TH -6TH CENTURIES.

Fabian Istvan, Assist. Prof., PhD, ”Petru Maior” University of Tîrgu Mureş

Abstract: An important aspect of the relations between the Roman Empire (or Byzantine Empire) and the barbarian medium of the territories north to the Danube is the presence of weapons and jewelry as elements of a diplomacy meant to control the barbarian elites in the area. The presence of the barbarian tribes, with more or less peaceful intentions, oriented the Roman “regional” policy towards the control of these tribes, attracting them in defensive (and offensive) alliances. In this matter, sending “gifts” became an important aspect of Roman diplomacy. The symbolism of these gifts represented the reconnaissance by the Romans of these barbarian leaders and, more than that their acceptance in the Roman leadership.

Keywords: *barbarian, weapons, jewelry, ethnicity, elites.*

Chiar dacă împrejurările istorice au constrâns conducerea imperială romană să abandoneze provincia traianică, nu înseamnă că din punctul de vedere al politicii externe romane acest teritoriu și-a pierdut importanța. Prezența grupurilor de migratori, cu intenții mai mult sau mai puțin pașnice, a făcut ca politica „regională” imperială să se orienteze spre controlul acestora sau atragerea lor în alianțe defensive (sau de ce nu ofensive). În acest sens trimiterea de „daruri” elitelor migratoare devenea un aspect important al diplomației romane: simbolismul acestor daruri reprezenta recunoașterea de către romani a importanței acestor lideri „barbari” și mai mult decât atât, atragerea lor în cercurile conducătoare imperiale. Ceea ce nu se știe cu precizie este dacă aceste daruri au însemnat exportul de obiecte în sine sau exportul „de tehnologie” (mai precis de meșteșugari) care realizau obiectele după gustul comanditarilor și/sau după moda vremii. Cele mai spectaculare artefacte ale epocii migrațiilor de pe teritoriul fostei provincii sunt fără îndoială armele și podoabele considerate pe bună dreptate, simboluri ale puterii și al statutului social, prezența acestor obiecte preferate atât de bărbați cât și de femei (în special dacă vorbim de lumea migratorilor germanici)

ARMELE. Din punctul de vedere al istoriei tradiționale, tipurile de arme și echipamente ca: pintenii, *umbo*-urile de scut, spadele și securile se răspândesc în epoca romană în nordul și estul arealului pontic, răspândire ce se face sub influența germanicilor purtători ai culturii Przeworsk, Wielbark și Luboszyce. De aici se poate constata o paralelă între evoluția tipurilor de armament și echipament folosit în Europa Centrală și în părțile orientale ale continentului, în regiunea din urmă putându-se constata certe *influențe* romane, explicabile prin prezența trupelor romane la Dunăre și la Marea Neagră.¹ Aici apare și problema privind prezența armelor în spațiul nord-dunărean și a tehnologiei de fabricare: este clar că multe arme din descoperirile spațiului nord-dunărean (în special din mediu barbar) sunt de *inspirație* romană,

¹ Michel Kazanski, *Les eperons, les umbo, les manipules et les haches de l'époque romaine tardive dans la région pontique: origins et diffusion* în *Beiträge zur römischen und barbarischer Bewaffnung in der ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*. Akten des 2 Internationale Kolloquiums in Marburg an der Lahn. 20-24 Februar, 1995. Herausgeben : Claus von Carnap Borlein, Marburg-Lublin, 1994

fără să fi fost utilizate tehnici de fabricare tipic romane. Izvoarele istorice subliniază clar faptul că armele germanicilor (în special spadele) erau mai evolute din punct de vedere tehnic și dimensional decât cele ale romanilor. Este de ajuns să ne amintim de spaima descrisă de Ammianus Marcellinus privitoare la efectele armelor barbare asupra trupelor romane în dese confruntări militare de la sfârșitul sec. IV, confruntări culminate cu bătălia de la Adrianopole (378), în care armata romană a fost literalmente distrusă de cea a confederației gotice: „*Luptele s-au extins ca flăcările, îngrozind pe soldați, dintre care mulți erau străpunși de sulițe și de săgețile cu traiectorie semicirculară...Acestor pierderi niciodată reparabile care au costat mult pe romani le-a pus capăt întunericul nopții fără lună.*”² Tot Ammianus descrie spaima provocată în rândurile armatei romane de spadele lungi manevrabile cu ambele mâini cu care germanicul tăia (spinteca), nu numai străpungea (așa cum procedau romanii). De asemenea nu trebuie să uităm spre sfârșitul Antichității, popoarele germanice au pus la punct tehnici de topire, de realizare a aliajelor, de topire, de sudură etc. „*Ei au știut să facă pentru tăișul săbiilor și topoarelor lor, oțeluri speciale care au rămas neegalate până în sec. XIX, infinit superioare celor produse în serie de manufacturile Imperiului Roman Târziu*”³ Exemple convingătoare sunt lamele de spade din opt benzi martelate, toradate, repliate, sudate între ele, cu tăișul adăugat prin sudură, lame care până la urmă nu depășeau în grosime 5 mm. Toparele de luptă, pot fi considerate arme „naționale” germanice, topoare care variau în dimensiuni de la cele mai mici (30 cm) folosite pentru a fi aruncate asupra inamicului, la cele care erau manevrate cu ambele mâini din cauza dimensiunii și greutății mari.

Astfel credem că deși în contextele funerare ale secolelor IV-VII, din spațiul de la nordul Dunării de jos, descoperirile de arme sunt destul de dese, trebuie să operăm cu maximă precauție de vreme ce cu mici excepții armele sunt *de inspirație romană* ceea ce înseamnă că au fost create cu tehnologie romano-bizantină ci, este vorba de imitarea formelor de armament din imperiu. (În același fel cum în Imperiu au fost copiate armele cele mai eficiente ale barbarilor).

Vom prezenta în continuare tipurile de armament și echipament militar cel mai des întâlnite: *umbones* de scut, spadele și topoarele, toate cu specificația de rigoare: sunt unele de inspirație romană ori, realizate (cel puțin o parte) cu tehnologie romană. Importanța lor în această discuție rezidă în faptul că prezența lor înseamnă o interacțiune între popoarele purtătoare și Imperiu, în spațiul nord Dunărean.

Umbones de scut sunt prezente tot în cadrul mormintelor de războinici; exemplarele cele mai reprezentative fiind cele de la Budești (jud Bistrița-Năsăud), când în condițiile construirii căii ferate s-au descoperit o spadă, și un umbo de scut deteriorat. Interesant este faptul că la început umbo-ul a fost considerat ca fiind un coif, din cauza formei conice înalte⁴. Umbo-ul, fațetat, are o înălțime de de 10.5 cm, diametru 18 cm, iar rama are o lățime de 3.5 cm prevăzută cu șase locașuri de prindere. Analogii se găsesc la mormântul de călăreț din Ujhartyán de lângă Budapesta. Datarea piesei poate fi undeva în sec. IV. De remarcat faptul că spada de la Budești, are de asemenea o analogie la mormântul de la Ujhartyán. Bona

² Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XXX, 13, Cluj-Napoca, 1982, p.587-589

³ L. Musset L. Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1969 p.68

⁴ K. Horedt, *Siebenbürgen in Frühmittelater*, Bonn, 1986 p.148

consiedra că aceste obiecte din morminte de călăreți pot fi puse în legătură cu prezența gepidică în areal.⁵

Un alt umbo de scut este cel descoperit în zona Mediaș, fără loc de descoperire precizat. Are o înălțime de 13,5 cm, diametru: 22 cm lățimea ramei 5 cm. Este contemporan cu primele exemplare de la Mogoșani⁶, Târgșor⁷, Dolhești Mari, (jud. Suceava), cel din urmă fiind inedit.⁸ Alte umbo-uri au fost scoase la iveală la Iași (punctul Nicolina)⁹, și Lețcani (jud. Iași)¹⁰

Spadele, vârfulurile de lance și topoarele de luptă: reprezintă de asemenea obiecte des prezente în inventarul mormintelor de războinici/călăreți. Spadele, au un statut aparte în lumea migratorilor (în special germanici) fiind pe lângă arme de atac și semne ale apartenenței la un grup de elită, și simbol al demnității omului liber. Spada lungă (purată la brâu sau în bandulieră) era ținută într-o teacă de lemn, decorată, uneori cu intarsii de aur și argint. Majoritatea spadelor sunt, ca formă, de inspirație sarmatică sau romană, însă păstrează dimensiunile lungi, caracteristice armelor germanice. Astfel de exemple caracteristice sunt cele patru spade de la Noșlac (jud. Alba), ale căror analogii cele mai apropiate provin din cimitirele merovingiene.¹¹ Mânerul era din lemn, fără gardă. Teaca era realizată tot din lemn și doar într-un singur caz era decorat cu plăci de bronz. Rusu consideră că din cauza lipsei gârzii și a șanțului din mijlocul lamei, săbiile au fost produse într-un atelier local, după un model străin. Altă spadă este cea din mormântul de războinic de la Valea lui Mihai, (jud. Bihor). *Spatha*; buterola de argint decorată cu trei granate; placa ornamentală de la gura tecii, ornată cu opt granate și motiv în tehnica *Kerbschnitt*, arată că avem de-a face cu un luptător de frunte.¹² De asemenea mormântul princiar de la Apahida II avea în inventar o *spatha* mai mult ca sigur, un însemn al rangului personajului.¹³ Alte spade întregi sau fragmentare s-au descoperit la Iași (punctul Nicolina)¹⁴,

Vârfulurile de lance au fost găsite în marea majoritate a cazurilor împreună cu *umbo*-urile de scut, respectiv spade, fiind o piesă de bază a armamentului ofensiv atât la romani cât și la migratori (ostrogoții și vizigoții foloseau cu precădere lăncile lungi în dotarea cavaleriei, obicei preluat și de vandali): Iași (punctul Nicolina)¹⁵, Lețcani (jud. Iași)¹⁶ Reci (jud. Covasna)¹⁷, și Târgu- Mureș.

În perioada marilor migrații, topoarele sunt arme deosebit de răspândite, practic la toate popoarele Europei Orientale. În spațiul nord-dunărean în afara vârfulurilor de săgeți (care nu pot

⁵ A Bona în *Arch. Ert*, 88, 1961, 192-209

⁶ A. Kokowski, *L'art militaire des Goths a l'epoque romaine tardive*. În F. Vallet-M. Kazanski(ed), *L'armee romaine et les barbares du IIIe a VIIIe siecle* Rouen, 1993, p.335 sqq.

⁷ Kazanski *art. cit.* p.477

⁸ Kokowski, *art. cit.* n. 48, Kazanski *art. cit.* p.478,

⁹ F. Petrescu, *op. cit.* p.159

¹⁰ C. Bloșiu, *Necropola din sec. IV e.n. de la Lețcani (jud. Iași)* Arh. Mold, VIII, 1975, p.203-275, F. Petrescu, *op. cit.* p.173

¹¹ M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac(VI'th-VII'th centuries)*, Dacia NS, VI, 1962, p.275.

¹² I. Stanciu, *Date și observații privind epoca migrațiilor în spațiul nord-vestic al României*, Ephemeris Napocensis, VII/ 1997, p.167-209

¹³ K. Horedt- D. Protase, *Die zweiten fürstengrab von Apahida*, Germania, 50, 1972 p.174-220

¹⁴ I. Ioniță, *art. cit.* p.30-49, F. Petrescu, *op. cit.* p.159

¹⁵ I. Ioniță, *art. cit.* p.30-49, F. Petrescu, *op. cit.* p.159

¹⁶ C. Bloșiu, *Necropola din sec. IV e.n. de la Lețcani (jud. Iași)* Arh. Mold, VIII, 1975, p.203-275.

¹⁷ Cavruc, *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, Sf. Gheorghe, 2000

fi considerare ca arme individuale), topoarele sunt cele mai răspândite arme ce intră în inventarul mormintelor. Astfel topoare de diferite dimensiuni au fost descoperite la: Ciumbrud (jud Cluj)¹⁸, Fântânele –Rât (jud. Bistrița-Năsăud)¹⁹ Iași (punctul Nicolina)²⁰, Hănești (jud. Botoșani)²¹, Podeni(jud. Botoșani)²², Spinoasa (jud. Iași)²³.

În fine, nu putem să încheiem prezentarea tipurilor de armament ofensiv și defensiv, fără să vorbim de o piesă unicat în teritoriul României: coiful de gardă de la Concești. Piesa aparține așa ziselor coifuri de gardă romane târzii, care își fac apariția în timpul lui Constantin cel Mare, fiind realizate în Imperiu după model sasanid. Caracteristica generală este calota realizată din două părți, unite printr-o creastă. Spre deosebire însă de majoritatea coifurilor de acest tip, care aveau cele două părți ale calotei forjate dintr-o singură bucată, exemplarul de la Concești (ca și cele de la Berkasovo, sau Deurne) au semicalotele alcătuite din mai multe piese. Se pare că acest tip de coif, reprezintă un ultim stadiu de evoluție al acestor căști romane târzii.²⁴

BIJUTERIILE .Prezența bijuteriilor în mediul migrator al sec.IV-VII nu înseamnă nimic special. Este o epocă în care atât romanii cât și „barbarii” apreciază aceste obiecte prezente în toate mediile sociale și la ambele sexe. În cazul de față însă dorim abordarea acelor bijuterii care pe lângă valoare lor intrinsecă au una simbolică: subliniază apartenența proprietarului la o elită, la acel *romanitas* ca standard ce civilizație pentru orice lider „barbar”. De aceea în cazul de față vom aborda trei tipuri de bijuterii: fibulele (cele așa zise „cu capete de ceapă”), cataramele de centură casetate și inelele.

Fibulele cu „capete de ceapă”(Zwiebelkopffibeln).Al. Diaconescu în articolul său intitulat, „*Ornamenta dignitatis: gradabzeichen und symbole des sozialen status bei den lokalen eliten von Dakien nach den aurelianischen rückzug*”²⁵, afirma că fibulele cu capete de ceapă, inelele și garniturile de centură, toate realizate din metale prețioase, în Imperiul Târziu erau *insignia* funcțiilor și gradelor deținute de *honestiores*. Cât privește zona din nordul Dunării de Jos, este clar că aceste semne ale puterii au ajuns în mediul barbar în urma relațiilor (în special de alianță) cu Imperiul. În acest context, autorul consideră semnificativ faptul că numai în zona intracarpatică au fost descoperite patru fibule cu capete de ceapă din argint, două inele din același metal și cinci cataramे.

Fibulele de argint au fost scoase la iveală la Târnăvioara, Porolissum, Potaissa și Micia.

Fibula de la Târnăvioara a fost descoperită într-un sepulcru feminin, la punctul denumit convențional „Cetate”²⁶, împreună cu un inel. Ca datare s-a propus inițial a doua jumătate a

¹⁸ Kokowski, *art. cit.* n. 6, Kazanski *art. cit.* p.482.

¹⁹ G. Marinescu-C Gaiu, *Die necropole von Fântânele-Rât jud. Bistrița Năsăud, aus dem 4 Jahrhundert u.Z.*, Dacia NS, 33, 1989, p.125

²⁰ I. Ioniță, *op. cit* p.30-49, F. Petrescu, *op. cit* p.159

²¹ O. Șovan, *Necropola din secolul al IV lea d. Chr de la Hănești*, Arh. Mold, XVI, 1993, p.151-190,

²² *Ibidem* p.209

²³ N. Zaharia, Petrescu Dâmbovița, *op. cit* p.217-218, F. Petrescu, *op. cit* p.241

²⁴ R Harhoiu, *Die frühe wölkervanderung in Rumanien*;Ed.Enciclopedică, București,1997.,p. 50..

²⁵ Al. Diaconescu, în *Acta MN*, 2003, p.203-239

²⁶ N. Lupu,*Ein Körpergrab aus dem 3 Jahrhundert bei Klein Probstdorf-Proștea Mică (Bezirk Mediaș) în Forschungen für Volk und Landeskunde* 5, 1961, p.153-163

sec. III²⁷, ca apoi, luând în considerare forma și decorul fibulei (și tipul inelului) datarea să fie „prelungită” către primii ani ai sec. IV²⁸.

Fibula din Potaissa, lungă de 5,8 cm, lată de 4,1 cm, și înaltă de 3,3 cm provine, de asemenea, dintr-un mormânt, este realizată din argint, cu corpul puternic arcuit și decorat cu triunghiuri incizate, înlănțuite în tehnica *niello*. Prin forma capetelor de ceapă se situează cronologic în prima jumătate a sec. IV.²⁹ Tot la Potaissa mai era consemnată existența unei fibule ce a aparținut colecției Botár și era, se pare, tot din argint.³⁰ Din nefericire, după împrăștierea colecției nu se știe nimic de soarta acestui exemplar³¹.

Exemplarul de la Micia a fost descoperit în 1865 cu ocazia realizării căii ferate Teiuș-Arad, și a fost rupt în două în vederea transformării în inel.³²

În fine, fibula de la Porolissum este practic nepublicată fiind menționată într-una din observațiile lui M. Macrea. S-a păstrat doar o fotografie, pe care se menționează tipul descoperirii realizate de C. Daicoviciu înainte de cel de-al Doilea Război Mondial³³. Azi fotografia fibulei de găsește la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, și contrar primelor analize nu este realizat din bronz sau alt aliaj ci din argint și numai butonii par a fi din bronz.

Fibulele din Dacia, au câteva caracteristici specifice, cum ar fi sistemul de blocare al acului printr-o casetă. Deși asemenea sistem de blocare există și la unele exemplare din Imperiu, celelalte caracteristici l-au făcut pe Diaconescu să ajungă la concluzia că aceste fibule nu sunt de import ci sunt realizate local. Aceasta este singura explicație privitoare la forma fibulei și la sistemul de blocare specific numai acestei zone.³⁴ Mai mult ca sigur că aceste obiecte au fost realizate la comanda unor „elite” locale din materia primă furnizată (probabil) de client, de către meșteri itineranți undeva în perioada cuprinsă între 290-320.

În acest context merită de luat în discuție inscripția *Quartine vivas* de pe fibula de la Micia . Aceasta cu atât mai mult cu cât oferă și câteva date importante privind „statutul” acestor *Zwiebelknopffibeln* și a purtătorilor ei. Astfel, s-a constatat că în mormintele din secolul IV numai un număr redus de persoane purtau asemenea fibule, iar cele din metal prețios erau și mai rare. De aici și concluzia că acest tip de fibulă era un semn clar de privilegiu, de imunitate, de care se bucurau anumite categorii ale societății Imperiului Târziu. ³⁵ Imunitate însemna înainte de toate scutire de impozite, dar și alte privilegii de care se puteau bucura cei din mediul militar, marii latifundiari și membrii clasei curialilor. De pe vremea Tetrarhiei încep să apară și inscripțiile pe fibule, de data această fiind vorba probabil de cadouri de la prieteni (cum este exemplarul de la Salona cu inscripția *Messor fecit/utere felix*)³⁶, dar puteau fi și daruri de la subalterni cum este cazul fibulei de la Ansieres –sur – Seine ce prezintă inscripția: *Domine Marti vivas/utere felix* ³⁷ De altfel, urarea *vivas* precedată de numele destinatarului există înscrisă (în total) pe patru fibule din cuprinsul Imperiului: un Septimius descoperit la Laci în Albania³⁸, un Severinus din Flavia Solva (Leibitnzer Feld, Noricum)³⁹,

²⁷ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1976, p.128

²⁸ K. Horedt, *Die städtische Siedlungen Siebenbürgens in spätrömischen Zeit* în *Sargetia*, XIV, 1979 p.209.

²⁹ I. Mitrofan, *Descoperiri arheologice la Potaissa* în *AMN* 6, 1969, p.521, pl.6

³⁰ M. Bărbulescu, *Potaissa după mijlocul sec.III, în Potaissa. Studii și comunicări. Vol. II*, Turda, 1980, p.175.

³¹ R. Ardevan- A.A. Rusu, *Botár Imre și colecția sa de antichități* în *Acta MP*, III, 1979, p.393.

³² M.Macrea, *Une nouvelle inscription en Dacia datant du IVe siecle*, în *Dacia NS*, 2,1958, p.467-472

³³ Diaconescu *op. cit* p. 210.

³⁴ *Ibidem* p.212

³⁵ *Ibidem* p.213, n.57

³⁶ CIL III, 10195 apud *Ibidem* p.214

³⁷ CIL XIII 10027/46

³⁸ Diaconescu,*op.cit*,p.215

apoi un Maximus probabil din Singidunum ori Sirmium⁴⁰ și un Servandus de undeva din Pannonia (piesa se află la muzeul Național de Istorie din Budapesta, fără a se cunoaște locul exact al descoperirii)⁴¹

Se pare că urările de *vivas* și *utere felix* apar ca semne distinctive ale unui statut social aparte. Inscripțiile arată că este vorba de cadouri date cu ocazia unor sărbători unor persoane de rang înalt (și nu numai) de către prieteni și *familiari*, clienți și libertți. Alături de aceste fibule inelele și garniturile de centură (așa cum se va observa mai încolo) constituiau la rândul lor semne ale încrederii de către autorități, dar și semne de prietenie și alianță.

În fine pentru spațiul intracarpatic, cea mai reprezentativă fibulă provine din mormântul princiar Apahida I. Este realizată din aur, cu o lungime de 11,5 cm și greutate de 50,35 g, fiind încadrabilă în tipul Keller VI, databil între 400-450⁴². În afară de valoarea propriu-zisă, fibula reprezintă un obiect important din punct de vedere al definirii statutului social al defunctului de la Apahida I. Această piesă, alături de alte piese de inventar (inele, căni de argint etc.) primite de personaj din Imperiu în virtutea unor relații de *amicitia*, nu erau simple cadouri pentru a-i câștiga bunăvoința, ci obiecte cu semnificație socială și politică. Cât despre importanța politică a defunctului de la Apahida I, este mai mult decât elocvent faptul că în secolele V-VI, fibulele de aur erau purtate de demnitarii curții imperiale, fiind acordate de către împărat. Un asemenea tip de fibulă este purtat de Stilicho în reprezentarea de la Monza, precum și de către demnitarii lui Iustinian de pe faimosul mozaic de la Ravenna.

Tot o fibulă de aur s-a descoperit într-un sepulcher, la Barboși⁴³ în anul 1978, împreună cu trei monede de la Claudius II Gothicus (268-270), un pahar de sticlă, o cutie de plumb cu capac, o lamă de cuțit, cataramă și „bentițe de la sandale”. (care la fel de bine pot fi și elemente de *cingulum*). Fibula de tip timpuriu (incadrabil pe la anul 300), este realizată prin turnare, cu semidiscul ornat cu un decor incizat în formă de semilună, traversa hexagonală și capete piriforme. Pe arcul semicircular au fost incizate, apoi umplute cu email negru, *au niello* nouă pătrate, fiecare din ele fiind cu câte două sau patru puncte însumând cifra 26. Sanie consideră că dantura completă a defunctului, ar putea indica împreună cu cifra pătratelor, vârsta decesului, și anume 26 ani. Pe arc, în partea opusă fixării arcului în portagrafă, sunt incizate literele *Innocens*, considerat de autor ca fiind specific onomasticii creștine de la sfârșitul de secolului III.⁴⁴

Un alt set de fibule cu capete de ceapă sunt cele descoperite în necropola de la Bârlad-Valea Seacă⁴⁵ Aici în 1979 a fost dezvelit o necropolă bitiruală de 538 morminte din care 295 erau de incinerare și 243 de inhumare. În trei din mormintele de incinerare s-au găsit fibule cu capete de ceapă. Mai precis două fibule propriu-zise și un exemplar cu butoni pe capetele axului transversal și cu o prelungire semicirculară la capătul axului.

Simbol al statutului social privilegiat sau al statutului de federat sau, pur și simplu, pradă de război, fibulele cu capete de ceapă constituie una din produsele cele mai caracteristice, dar și cele mai fine, ale multiplelor relații dintre lumea romano-bizantină și cea din nordul Dunării de Jos.

³⁹ CIL III, 6016

⁴⁰ Diaconescu, *op.cit.*, p.215

⁴¹ E. Toth, *Römische Metallgestände mit Inschriften im Ungarischen Nationalmuseum: Instrumenta domestica*, Folia Arheologica, 31, 1980, p. 131-154 apud ibidem p. 215

⁴² C. Opreanu, *art.cit.*, p.238

⁴³ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec II i.e.n –III e.n)* Junimea, Iași, 1981, p.83

⁴⁴ Ibidem p.83

⁴⁵ V. Palade, *Fibule cu capete în formă de bulbi de ceapă în necropola de la Bârlad-Valea Seacă*, SCIV, 3, XXXII, 1981p. 437-445

Cataramele de centură ornate cu almandine. Dincolo de aspectul pur decorativ cataramele sunt clare însemne de rang. La acestea se adaugă și garniturile de centură care, așa cum observa Diaconescu: „aveau o însemnătate mult mai exactă. La romani s-a constituit o legătură puternică între ideea de funcție civilă și/sau militară și cea de însemn al ei: *cingulum*”. Așa se face că pe la mijlocul sec. IV ideea de *discingere* venea de la acest accesoriu de îmbrăcăminte și însemna eliberarea din funcție”.⁴⁶ De altfel, în sec. IV, distincția rangurilor prin vestimentație a devenit și mai evidentă. Într-un pasaj din *Codex Theodosianus* se arată clar că funcționarii trebuiau să se așeze la adunări după rangul exprimat de îmbrăcămintea lor și se insista asupra respectării acestor însemne specifice mai ales militarilor.⁴⁷ În afara Imperiului șefii barbari, *foederati*, prețuiau de asemenea însemnele puterii romane. Mulți lideri barbari purtau titluri și însemne exterioare romane: Atila (la început) a fost *magister militum*, Chlovis și Odoacru erau *patricii Romanorum*, Athanaric *judex potentissimus* și ca să ne referim la liderii din arealul nord dunărean, *vir gloriossus*, titlu purtat și de înalții demnitari din preajma lui Iustinian. Un astfel de exemplar este catarama de centură de la Sic (jud. Cluj)⁴⁸, atribuit inițial localnicilor, dar care mai degrabă ar fi aparținut unui mercenar întors din serviciul militar de pe Dunăre. „Ideea ca asemenea articole ar fi fost purtate ca suveniruri sau ca articole la modă, corespunde mentalității actuale dar nu antice”⁴⁹ *Cingulum*, așa cum s-a mai precizat și înainte, reprezenta un simbol exterior al puterii care putea fi purtat doar de cei care meritau acest lucru. Cam tot în acest context se înscrie și butonul care servea drept cap de centură, descoperit la Feisa (jud. Alba).⁵⁰ Piesa are o analogie într-un mormânt din Aquincum.

De altfel exemple clasice de cataramă prezente în mediu barbar sunt cele cuprinse în tezaurul de la Moigrad, unde avem o cataramă cu casete celulare în formă de cruce cu brațe egale și mult evazate umplute cu almandine. Dimensiuni: lungime:4,70 cm, lățime:2,70, grosime:2,35 cm, greutate: 29,8 g.⁵¹

În compoziția tezaurului de la Someșeni, întră și o cataramă mare cu placa dreptunghiulară, în formă de casetă, având suprafața ajurată în motive geometrice placate cu almandine. Obiectul este destul de masiv cu o lungime de 8,70 cm, grosime 0,70 cm și o greutate de 184 g.⁵² Tot în cadrul aceluiași tezaur intră și un inel de cataramă din bară masivă cu secțiunea semicirculară.

Mormântul Apahida I, cuprinde o cataramă cu placă cordiformă, având suprafața celulară acoperită cu plăcuțe de almandin. Dimensiuni: diametru, 2,90 cm, greutate:187 g. De asemenea există în inventarul funerar și o cataramă masivă cu placa în formă de casetă ovală, cu suprafața și părțile laterale bogat împodobite cu plăcuțe și perle de almandin. Spinul, încovoiat ca un cioc de pasăre, este casetat de-a lungul unei nervuri mediane și e ornamentat cu almandine. Dimensiuni: diametru: 5,60 cm, greutate: 27,5 g.⁵³

Cel de-al doilea mormânt de la Apahida cuprinde două cataramă mari și alte câteva mai mici, lucrate după același principiu al casetării cu pereți ondulați. Cele două părți ale cataramelor, placa și inelul au forme simetrice, semicirculare, bogat decorate cu plăcuțe și perle de almandin. De o mare finețe sunt baghetele cu creștături transversale fixate pe suprafață laterală a plăcilor sau pe spinii cataramelor. Una

⁴⁶ Diaconescu, *op.cit.*, p.220

⁴⁷ Cf Ramsay Mac Mullen, *Soldier and civilian in Later Roman Empire*, Cambridge- Massachusets, 1963, p.180.

⁴⁸ D. Protase, *op.cit.* p.129

⁴⁹ Al. Diaconescu- C Opreanu, *Câteva puncte de vedere în legătură cu evoluția societății autohtone în epoca daco romană târzie și în perioada migrațiilor*, AIIA, XXIX, 1988-1989, p.582

⁵⁰ K. Horedt, *op.cit.* p. 22, Diaconescu, *op.cit.* p. 220

⁵¹ Stefan Burda, *Tezaur de aur din România* Ed. Meridiane, București, 1979, p.70

⁵² K. Horedt- D. Protase, *art.cit.* p.190, Burda.*op.cit.* p.71

⁵³G. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922, Burda.*op.cit.* p.71

din catarama are un motiv cruciform pe centrul plăcii, marcat cu plăcuțe vitroase verzi.⁵⁴ Cât privește datarea lor sfârșitul de secol IV și începutul celui următor pare a fi segmentul cronologic cel mai potrivit, fapt subliniat de manoperă și de motivele ornamentale.

Catarama descoperită în mormântul princiar de la Turda, are o placă de fixare în formă de rinichi decorată cu caboșoane, acul decorat în *kerbschnitt* terminat cu un cap de pasăre. Părțile laterale sunt decorate în aceeași tehnică, fiind terminate într-o mască⁵⁵.

Tezaurul de la Velț (jud Sibiu) a fost descoperit în 1905, se compune din două fibule din bronz, acoperite cu o foaie groasă de aur, casetată și umplută cu alamandine, o pereche de cercei globulari ajurați și ceea ce ne interesează momentan, o cataramă semicirculară din bară masivă, rotundă la exterior. Spinul este de asemenea masiv cu câte o nervură pe margini și una mai pronunțată pe centru. Dimensiuni: diametru: 2,15 cm, greutate: 8,91 g.⁵⁶

De remarcat faptul că aceste catarama ce apar în context specific de migratori intră în totalitate în componența unor tezaure sau inventare funerare, ceea ce subliniază existența unor lideri, locali *foederati* ai Imperiului, cărora li se „exportau” în mod specific aceste obiecte, bogat decorate (poate prea bogat decorate pentru gustul romanilor) și, implicit demonstrează existența unor centre de putere în zona nord-dunăreană. Întrebarea care apare: este vorba de o preferință locală, sau prezența unui atelier specializat care producea numai un anumit tip de catarama ?

Inelele. Așa cum s-a precizat și mai înainte, acestea puteau constitui, pe lângă funcția pur decorativă și însemne ale unui statut public sau privat, o formă de recompensă și semn instituțional. Inelele descoperite în spațiul nord-dunărean, în marea lor majoritate în complexe arheologice definite, par a sublinia acest aspect.

Un prim exemplar în acest context este inelul de argint de la Târnăvioara⁵⁷ aflat în legătură cu fibula ca simbol al rangului deținut de personajul respectiv. Inelul are o formă simplă, cu două protuberanțe laterale care dau părții exterioare o formă ușor rombică. Forma inelului este caracteristică secolului III p. Chr.

În contextul relațiilor de alianță se înscrie și prezența în mormintele princiare de la Apahida a celor trei inele ce aparțineau liderului local Omahar.⁵⁸

Inelele sunt realizate din aur, două prezentând inscripții. Unul conține o monogramă cu literele dispuse în negativ și cu o cruce gravată deasupra. Din cauza dimensiunilor (diametrul interior 3,8 cm greutatea 54,9g) este clar că nu era purtat permanent, fiind un inel sigilar (*Siegelring*). Cel de-al doilea inel indica numele posesorului (*Namensring*), nume care-după lungi discuții- a ajuns la convenționalul *Omahar* (compus din rădăcina *Oma* și *har* prescurtare de la *harjs-armată*), celelalte două inele U (V) G au fost interpretate ca *vir gloriosus* titlatură specifică Imperiului Târziu. Al treilea inel –important pentru atribuirea religioasă a lui Omahar- este un inel de aur ce are gravate simetric-în formă de cruce-patru cruci cu brațele egale ușor lățite la capete. Spre deosebire de primul inel, acesta era purtat în permanență pe deget și, probabil că a fost primit odată cu botezul lui Omahar la Constantinopol, constituind un “certificat” al creștinismului său.

⁵⁴ K.Horedt-D.Protase *art.cit.*, p.163-172, D.Protase, *Al doilea mormânt princiar de la Apahida*, Apulum, IX, 1972, p. 163-177.

⁵⁵ Bărbulescu-Cătinaș, *Cronica...* p.71, Harhoiu *Die frühe...* p.192

⁵⁶ Daniela și Ștefan Burda, *Catalogul Tezaurului Istoric Național, vol I*, București, 1973 p.212-213, Harhoiu, *Die frühe...*p.112

⁵⁷ Diaconescu,*op. cit.* p.218

⁵⁸M. Rusu, *Paleocreștinismul nord dunărean și etnogeneza românilor*, AIIA, XXVI; 1983-1984, p37-84, C. Opreanu, *art.cit.*, p.241.

Alte trei inele „consacrate” sunt cele din tezaurul de la Someșeni. Aceste exemplare cu placă romboidală, poartă la colțuri câte două celule rotunde. La două exemplare celula centrală este rotundă, la unul este umplută cu o piatră convexă șlefuită, în timp ce al doilea inel piatra lipsește. Cel de-al treilea exemplar, are celula centrală ovală și acoperită cu o mică alamandină plană. Diametrul unui inel este de 2,50 cm (diametrul mare), respectiv 2,30 (diametrul mic) iar greutatea de 10,25 g.⁵⁹ Un al patrulea inel, ce aparține tot tezaurului de la Someșeni este unul de tip roman, cu gemă de argint mobilă, formată dintr-un cap de bărbat cu coafura sau bonetă. Pe partea inferioară inelul prezintă câteva zgârieturi, „eventual rune”. Diametrul inelului este de 2,6-2,8 cm, greutatea 13g.⁶⁰

Primul tezaur de la Șimleul Silvaniei cuprinde un inel interesant: masiv cu capete de animale stilizate, prezentând o asemănare izbitoare cu brățările cu capete animaliere de la Cluj-Someșeni.

Din totalul celor 14 inele descoperite în teritoriul în discuție cinci aparțin tezaurului de la Șimleul Silvaniei, și Cluj-Someșeni, alte șase aparținând descoperirilor funerare de la Apahida I, Cepari, Morești, Sânnicolaul Mare, în timp ce alte două exemplare provin din descoperirii cu locație necunoscută: Brașov, și Țara Românească(?).

Impresionanta listă a obiectelor de import în context funerar, în tezaur, în așezări, pune întrebarea firească: cui au aparținut acestea? Există o legătură între artefactele de import prezentate și o anumită etnie ce a sălășluit mai mult sau mai puțin timp pe aceste meleaguri? Este o întrebare des folosită și des întoarsă pe toate fețele. Discursul istoriografic legat de apartenența etnică a unei clase de obiecte sau alta este atât de lung (și câteodată atât de ideologizat) încât nu constituie obiectul studiului de față, cu atât mai mult cu cât influențele sunt atât de puternice încât e greu de definit clar o atribuire etnică. Găsim foarte potrivită afirmația doamnei Hica-Câmpeanu: „În această fază când argumentelor aduse în favoarea unei atribuirii etnice li se pot opune contraargumente de aceeași valoare, problema etnicității nu se poate rezolva în mod decisiv”⁶¹ În acest context al markerelor etnice, locul important ocupat de obiectele de podoabă îl face pe Walter Pohl să constate, pe bună dreptate, că de fapt ceea ce istoriografia modernă numește „obiecte specifice/costum național” unei etnii sau alteia este o creație a istoriei romantice a secolului XIX. Obiectele de podoabă sunt importante în diferențierea unei elite (deci par a fi mai degrabă semne ale unei diferențieri pe verticală) dar, în același timp poate defini și o comunitate de alta pe planul orizontal al diferențierii tribale.⁶² Acest lucru ar însemna că marea varietate a descoperirilor arheologice (exemplu concret este cel al fibulelor) nu poate fi luată ca semnificativă. Tipologiile stabilite de arheologia modernă nu reflectă în mod necesar percepția oamenilor din Antichitatea Târzie iar dacă există izvoare antice referitoare la artefactele respective este foarte greu a se compatibiliza cu terminologia modernă.

⁵⁹ K. Horedt- D. Protase, *op.cit.*, p.190

⁶⁰ Ibidem, p.190,

⁶¹ I.Hica-Câmpeanu, *Riturile funerare în Transilvania de la sfârșitul sec.III până în sec. V*, AMN, XVI, 1979, p.163

⁶² Ibidem p.41.

BIBLIOGRAFIE:

- Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XXX, 13, Cluj-Napoca, 1982.
- Ardevan R - Rusu A.A., *Botâr Imre și colecția sa de antichități în Acta MP*, III, 1979.
- Bărbulescu M., *Potaissa după mijlocul sec.III, în Potaissa. Studii și comunicări. Vol. II*, Turda, 1980.
- Burda S., *Tezaure de aur din România* Ed. Meridiane, București, 1979.
- Burda Daniela și Ștefan, *Catalogul Tezaurului Istoric Național, vol I*, București, 1973.
- Cavruc, N *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, Sf. Gheorghe, 2000
- Diaconescu Al. - Opreanu C, *Câteva puncte de vedere în legătură cu evoluția societății autohtone în epoca daco romană târzie și în perioada migrațiilor*, AIIA, XXIX, 1988-1989.
- Harhoiu R, *Die frühe wölkervanderung in Rumänien*; Ed. Enciclopedică, București, 1997.
- Horedt K., *Siebenbürgen in Frühmittelalter*, Bonn, 1986.
- Horedt K. - Protase D, *Die zweiten fürstengrab von Apahida*, Germania, 50, 1972.
- Horedt K., *Die städtische Siedlungen Siebenbürgens in spätrömischen Zeit* în *Sargetia*, XIV.
- Kazanski, *Les eperons, les umbo, les manipules et les haches de l'époque romaine tardive dans la région pontique: origins et diffusion* în *Beitrag zur römischen und barbarischer Bewaffnung in der erster vier nachchristlichen Jahrhunderten*. Akten des 2 Internationale Kolloquiums in Marburg an der Lahn. 20-24 Februar, 1995. Herausgeben : Claus von Carnap Borlein, Marburg-Lublin, 1994
- Lupu, N *Ein Körpergrab aus dem 3 Jahrhundert bei Klein Probstdorf-Proștea Mică (Bezirk Mediaș)* în *Forschungen für Volk und Landeskunde* 5, 1961.
- Marinescu G - Gaiu C, *Die necropole von Fântânele-Rât jud. Bistrița Năsăud, aus dem 4 Jahrhundert u.Z*, Dacia NS, 33, 1989.
- Musset L., *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1969.
- Palade V., *Fibule cu capete în formă de bulbi de ceapă în necropola de la Bârlad-Valea Seacă*, SCIV, 3, XXXII, 1981
- Protase, D, *Al doilea mormânt princiar de la Apahida*, Apulum, IX, 1972..
- Ramsay Mac Mullen, *Soldier and civilian în Later Roman Empire*, Cambridge-Massachusetts, 1963.
- Rusu M, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VI'th-VII'th centuries)*, Dacia NS, VI, 1962.
- Sanie S, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec II i.e.n –III e.n)* Junimea, Iași, 1981.
- Stanciu I., *Date și observații privind epoca migrațiilor în spațiul nord-vestic al României*, Ephememeris Napocensis, VII/ 1997.
- Șovan O., *Necropola din secolul al IV lea d. Chr de la Hănești*, Arh. Mold, XVI, 1993.
- Vallet F. - Kazanski M. (ed), *L'armée romaine et les barbares du IIIe a VIIIe siecle* Rouen, 1993.